

Muhammed b. Ebû Bekir'in Öldürülmesi Bağlamında Hz. Ümmü Habîbe ile Hz. Âişe Arasında Yaşandığı İddia Edilen Olayın Tahlil ve Değerlendirmesi

Recep Erkocaaslan

Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Ana Bilim Dalı,
Çankırı, Türkiye
receperkocaaslan@karatekin.edu.tr | <http://orcid.org/0000-0001-9811-5524> | <https://ror.org/01ly7xt38>

Öz

Hz. Osman'ın öldürülmesi ile başlayan süreç İslam tarihindeki en büyük kırılma noktalarından birisi olmuştur. Etkileri günümüze kadar ulaşan bu olay, o yıllarda İslam toplumu içerisinde çok büyük çatışmalara sebebiyet vermiştir. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanan süreçte aktif rol oynayan kişilerden birisi de Hz. Âişe'nin kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'dir. Onun Hz. Osman'a karşı tavrı sonraki yıllarda kendisi aleyhine bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Nihayetinde bu süreç onun da öldürülmesi ve cesedine yakılmak suretiyle zarar verilmesi ile sonuçlanmıştır. Kaynaklarda Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesinden sonra Hz. Osman'ın akrabası olan Hz. Ümmü Habîbe'nin Hz. Âişe'ye kızartılmış bir koç ile: "Kardeşin de böyle kızartıldı." şeklinde bir haber gönderdiği rivayeti geçmektedir. Hz. Peygamber'in eşlerinin birbirleriyle ilişkileri ve Hz. Ümmü Habîbe'nin karakter yapısı hakkında çok olumsuz bir izlenime sebebiyet veren bu rivayetin tüm yönleriyle ele alınarak incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Çalışmada bu süreci hazırlayan olaylar, tasvirî ve tahlilî bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Bu konular hakkında zikredilen rivayetler genel İslam tarihi anlatımları ile mukayese edilerek en doğru sonuçlara ulaşılmaya gayret edilecektir. Ayrıca konuyla özel bağlantısı olan rivayetler isnad yönüyle de incelenecektir. Tespit edilebildiği kadarıyla daha önce böyle bir çalışmanın yapılmamış olması önemli bir boşluğu doldurarak alana katkı sağlayacaktır. Çalışmaya temel oluşturan rivayetin birçok yönden ciddi zaafı içermesi ve bu söylemi destekleyen sahih başka bir aktarımın bulunmaması böyle bir olayın yaşanmadığı izlenimini vermektedir.

Anahtar Kelimeler

İslam Tarihi, Hz. Osman, Muhammed b. Ebû Bekir, Hz. Ümmü Habîbe, Hz. Âişe, isnad.

Atıf Bilgisi

Erkocaaslan, Recep. "Muhammed b. Ebû Bekir'in Öldürülmesi Bağlamında Hz. Ümmü Habîbe ile Hz. Âişe Arasında Yaşandığı İddia Edilen Olayın Tahlil ve Değerlendirmesi". *Uludağ İlahiyat Dergisi* 34/1 (Haziran 2025), 183-209. <https://doi.org/10.51447/uluid.1637310>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date of Submission	11 Şubat 2025 11 February 2025
Kabul Tarihi Date of Acceptance	19 Mayıs 2025 19 May 2025
Yayın Tarihi Date of Publication	27 Haziran 2025 27 June 2025
Yayın Sezonu Pub Date Season	Haziran June
DOI	https://doi.org/10.51447/uluid.1637310
Değerlendirme Peer-Review	Ön inceleme: Bir İç Hakem (Editörler Kurulu Üyesi - Yayın Kurulu Üyesi) İçerik inceleme: İki Dış Hakem - Çift Taraflı Körleme Single anonymized Internal (Editor board member) Double anonymized – Two External
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited
Benzerlik Taraması Plagiarism Checks	Yapıldı – iThenticate Yes – iThenticate
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. The author(s) has no conflict of interest to declare.
Finansman Grant Support	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Telif Hakkı & Lisans Copyright & License	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. The author(s) publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0
Etik Bildirim Complaints	ilahiyyatdergisi@uludag.edu.tr - https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluid

Analysis and Evaluation of the Alleged Incident between Umm Ḥabība and ‘Ā’isha in the Context of the Murder of Muḥammad b. Abū Bakr

Recep Erkocaaslan

Assoc. Prof., Çankırı Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Prophetic Biography and History of Islam, Çankırı, Türkiye
receperkocaaslan@karatekin.edu.tr | <http://orcid.org/0000-0001-9811-5524> | <https://ror.org/011y7xt38>

Abstract [You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

The process that began with the assassination of ‘Uthmān was one of the biggest turning points in Islamic history. This event, the effects of which continue to this day, caused great conflicts within the Islamic community in those years. One of the people who played an active role in the process that resulted in the assassination of ‘Uthmān was Muḥammad b. Abū Bakr, the brother of ‘Ā’isha. His attitude towards ‘Uthmān led to the formation of an opposition against him in the following years. Eventually, this process culminated in his murder and the destruction of his body by burning. It is narrated in the sources that after the assassination of Muḥammad b. Abū Bakr, Umm Ḥabība, a relative of ‘Uthmān, sent a roasted ram to ‘Ā’isha and said: “This is how your brother was roasted”. It is important to examine this narration, which gives a very negative impression about the relations of the Prophet’s (pbuh) wives with each other and the character of Umm Ḥabība, in all its aspects. The events that prepared this process will be analyzed from a descriptive and analytical perspective. The narrations about these issues will be compared with the general narratives of Islamic history to reach the most accurate conclusions. In addition, narrations with special relevance to the topic will be analyzed in terms of isnād. As far as can be determined, no such study has been conducted on this subject before; therefore, this research will fill an important gap and make a valuable contribution to the field. The fact that the narration that forms the basis of this study contains serious weaknesses in many aspects, and that no other authentic narration supports this narration, gives the impression that such an event did not occur.

Keywords

History of Islam, ‘Uthmān, Muḥammad b. Abū Bakr, Umm Ḥabība, ‘Ā’isha, Isnād.

Citation

Erkocaaslan, Recep. “Muhammed b. Ebû Bekir’in Öldürülmesi Bağlamında Hz. Ümmü Habîbe ile Hz. Âişe Arasında Yaşandığı İddia Edilen Olayın Tahlil ve Değerlendirmesi”. *Uludağ İlahiyat Dergisi* 34/1 (June 2025), 183-209. <https://doi.org/10.51447/uluid.1637310>

Giriş

Hiz. Osman'ın (öl. 35/656) hilafetinin ikinci yarısında başlayarak öldürülmesi ile sonuçlanan süreç İslam tarihindeki en büyük kırılma noktalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Görevi başındaki bir halifenin, organize bir hareketle müslümanların içerisinde çıkan bir grup tarafından öldürülmesi İslam toplumu içerisinde çok derin yaralar açmış ve etkileri günümüze dahi ulaşacak şekilde ümmetin parçalanmasına neden olmuştur.

Hiz. Osman'ın bir grup asi tarafından öldürülmesi aynı zamanda hadis uydurma faaliyetlerinin de başlamasına sebebiyet vermiştir. Sonraki süreçte farklı hiziplere ayrılan İslam toplumunun bazı bireyleri kendi görüşlerini desteklemek, muhaliflerin fikirlerini de itibarsız hale getirmek için hadis uydurma yöntemini benimsemiştir.¹ Rivayetlerin uydurulması yalnızca hadislerle sınırlı olmayıp, olayların aktarımında da zaman zaman tamamen gerçek dışı ya da fazlasıyla abartılı ifadeler kullanılmıştır.

Bu çalışmada Hiz. Osman'ın öldürülmesi ile doğrudan alakalı olan ve bu olaydan sadece birkaç sene sonra gerçekleştiği iddia edilen bir hadise ele alınacaktır. Hiz. Peygamber'in eşlerinin ahlaki durumları ve birbirleriyle ilişkileri bağlamında çok farklı bir portre çizen bu rivayetin tüm yönleriyle ele alınarak doğruluk veya yanlışlığının ortaya konulması ilmi bir mecburiyettir. Bu sebeple çalışmada Muhammed b. Ebû Bekir'in (öl. 38/658) öldürülmesi bağlamında Hiz. Ümmü Habîbe (öl. 44/664) ile Hiz. Âişe (öl. 58/678) arasında geçtiği iddia edilen bu olay isnad, diğer rivayetlerle uyumluluk ve mantiki tutarlılık yönleriyle mümkün olduğunca kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla konu hakkında Türkçe, İngilizce ve Arapça literatürde özel bir çalışma bulunmamaktadır.

Olayları sağlıklı bir örgü içerisinde sunabilmek için öncelikle Hiz. Osman'ın asiler tarafından muhasara edilmesi ve öldürülmesi olayı, bu süreçte Muhammed b. Ebû Bekir, Hiz. Ümmü Habîbe ve Hiz. Âişe'nin tutumları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ardından Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi hadisesi genel hatlarıyla ele alınacaktır. Son olarak ilgili rivayet sened ve metin açısından tüm yönleriyle incelenecektir.

1. Hiz. Osman'ın Öldürülmesi

Genel kabule göre Hiz. Osman'ın hilafeti Mescid-i Nebvî'de müslümanların kendisine biat etmesiyle 29 Zilhicce 23/6 Kasım 644 tarihinde başlamıştır.² İslam tarihinde genel temâyüle göre onun hilafeti iki dönem olarak değerlendirilir. Hiz. Osman'ın hilafetinin ilk yarısını kapsayan 23-29/644-649 tarihleri arası halkın kendisinden çok memnun olduğu

¹ M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler* (İstanbul: İFAV, 1997), 27-61; Halil İbrahim Turhan, *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi* (İstanbul: İFAV, 2015), 42-44.

² Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2012), 3/46; Ebû'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Şifati'ş-şafve*, thk. Muhammed Revvâs Kal'acî - Mahmûd Fâhûrî (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1985), 1/304; Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Ahkâm", 43; Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 1/27-28.

“sükûnet dönemi”, hilafetinin ikinci yarısını oluşturan 30-35/650-656 tarihleri ise “karışıklık dönemi” olarak tanımlanmaktadır.³

Karışıklık dönemi olarak ifade edilen ikinci dönemde Hz. Osman’ın bazı icraatları halkın tepkisine sebep olmuş ve onun aleyhine bir muhalefet hareketinin oluşmasına zemin hazırlamıştı. Bu dönemde halkın Hz. Osman’ı eleştirdiği pek çok konu bulunmakla birlikte özellikle iki husus muhalefetin temel nedeni olarak öne çıkmaktadır. Hz. Osman’ın en fazla eleştirilmesine sebebiyet veren olay, onun devletin üst düzey kademelerine çoğunluğu Benî Ümeyye kabilesinden olan kendi akrabalarını tayin etmesiydi. Yine bununla alakalı olan ikinci husus ise devletin mali imkânlarından kendi akrabalarını daha fazla istifade ettirdiği iddiasıydı.⁴

Hz. Osman, aleyhinde gelişen bu muhalefet hareketini bastırmaya çalışsa da olaylar günden güne büyümeye devam etti. Nihayetinde muhaliflerden bazıları Hz. Osman’ı hilafetten azletmek için harekete geçtiler. Mısır bölgesinden yaklaşık bin kişi, Kûfe’den iki yüz kişi ve Basra’dan yüz kişi Şevvâl 35/Nisan 656 tarihinde Medine’ye doğru harekete geçti.⁵

Hac ibadetini yapmak bahanesiyle şehirlerinden ayrılan bu kimseler Medine’ye yakın bölgelere gelerek konakladılar.⁶ İstediklerini elde edemeyen isyancılar bir müddet sonra Medine’ye girip Hz. Osman’ın evini kuşattılar. Farklı rakamlar zikredilmekle birlikte kuşatma yaklaşık kırk gün devam etti.⁷ Kuşatmanın on sekizinci gününden itibaren isyancılar Hz. Osman ile Medine halkının irtibatını tamamen kestiler. Hz. Osman’ın evine yemek ve su sokulmasına dahi müsaade etmiyorlardı.⁸ Hz. Osman olayların günden güne daha da kötü bir hâl alması üzerine valilerine mektuplar göndererek onlardan yardım istedi.⁹

Hz. Osman çeşitli zaman aralıklarında isyancıları vazgeçirmek için onlarla konuşmaya

³ Sabri Hizmetli, “Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman’ın Öldürülmesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 167; G. Levi Della Vida, “Osman”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (Eskişehir: MEB Yayınları, 1997), 9/430; Adem Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 135; İsmail Yiğit, “Osman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/439.

⁴ Ebü’l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-nihâl*, thk. Emîr Ali Mehnâ - Ali Hasen Fâ’ûr (Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1993), 1/34-35; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve ve-feyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm* (Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1990), 3/429-430; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe fî temyîzi’s-şâhâbe* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 2001), 3/426-427; Ebü’l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Cîze: Dâru Hecer, 1997), 10/272; Ömer Aktaş, *Bir Arap Dâhisi Muğîre b. Şu’be* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 186-187.

⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 3/52; Ebü’l-Hasen İzzüddîn Alî İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, thk. Ebü’l-Fidâ’ Abdullah el-Kâdî - Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2010), 3/50-51; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 3/447-448; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/277-278.

⁶ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/51; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/279; Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, 167-168.

⁷ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/53; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/286.

⁸ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/63; Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, 172.

⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2012), 2/653-654; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 3/440; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/313.

ve nasihat etmeye gayret etti.¹⁰ Ancak ne Hz. Osman'ın uyarıları ne de sahâbîlerin kendilerine verdiği tavsiyeler isyancılara geri adım attırdı. Kuşatmanın yaklaşık kırkıncı gününde asiler Hz. Osman'ı öldürmek için harekete geçmeye karar verdiler. Çünkü hac ibadetini bitirip beldelerine dönmek için yola çıkan kalabalık müslüman grupların kendilerini durdurma ihtimali mevcuttu. Üstelik Hz. Osman'ın valilerinin gönderdiği ordular da Medine'ye yaklaşıyordu.¹¹

Nihayetinde asiler 18 Zilhicce 35/17 Haziran 656 tarihinde Cuma günü Hz. Osman'ın evine girerek onu öldürdüler.¹²

1. 1. Muhammed b. Ebû Bekir'in Bu Olay Sırasındaki Tutumu

Hz. Osman'ı hilafetten indirmek için Mısır'dan Medine'ye gelenler arasında Muhammed b. Ebû Bekir de bulunmaktaydı.¹³ Ancak onun bu olaydaki rolü sadece bununla sınırlı değildi. Asiler Hz. Osman'ı öldürmek için harekete geçtiklerinde içlerinde Muhammed b. Ebû Bekir'in de bulunduğu bir grup, komşusu Amr b. Hazm'ın (öl. 53/673-?) evinden atlayarak Hz. Osman'ın evine girmişlerdi. Muhammed b. Ebû Bekir'in yanında asilerin elebaşlarından Kinâne b. Bişr (öl. 38/659), Sevdân b. Humrân (öl. ?) ve Amr b. Hamık da (öl. 51/672) bulunuyordu. Onlar evin içerisine girdiklerinde Hz. Osman Kur'ân-ı Kerîm'den Bakara sûresini okuyordu. Eşi Nâile de (öl. ?) onun yanındaydı. Muhammed b. Ebû Bekir hemen Hz. Osman'ın sakalına yapışarak: "Ey Na'sel!¹⁴ Kuşkusuz Allah seni rezil etti." dedi. Hz. Osman da: "Ben Na'sel değilim, Allah'ın kulu ve müminlerin emîriyim." dedi. Muhammed b. Ebû Bekir: "Sana Muâviye'nin, falanın, falanın yardımı dokunmadı." dedi. Hz. Osman: "Ey kardeşimin oğlu! Sakalımı bırak, baban senin yaptığın şeyi asla yapmazdı." dedi. Muhammed b. Ebû Bekir de: "Sana sakalını tutmaktan çok daha fazla şey yapmak istiyorum." deyince Hz. Osman: "Sana karşı Allah'ın yardım ve inayetini isterim." dedi. Bu konuşmaların ardından

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/49-50; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Menâkıb", 18; Ebû Abdurrahmân Ahmed en-Nesâî, *es-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), "Aḥbâs", 4; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/444-445.

¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/313; Apak, *Hz. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*, 176; Yiğit, "Osman", 33/441.

¹² Ebû Amr Halife b. Hayyât, *et-Târîḥ*, thk. Mustafa Necîb Fevâz - Hikmet Keşîlî Fevâz (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995), 104-105; Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşḥâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1992), 3/1044; Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî ibnû'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*, thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2009), 3/222; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Târîhu'l-ḥulefâ* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2003), 130.

¹³ Muhammed b. Ebû Bekir hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Şerif Evcim, *Muhammed b. Ebî Bekir'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri* (Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 18-82.

¹⁴ Burada "na'sel" kelimesinin hakaret kastı ile kullanıldığı kesin olmakla birlikte tam olarak neyin kastedildiği bilinmemektedir. Medine'de yaşayan uzun sakallı bir Yahudi'nin veya uzun sakallı bir Mısırlının ismi olduğu Hz. Osman'ın da sakalı uzun olduğu için bu kimseye benzetildiği iddia edilmektedir. Ayrıca erkek sırtlarına da na'sel denildiği veya na'selin aptal ve cahil yaşlı adam manasına geldiği aktarılmaktadır. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 3/444; Allamah Sayyid Murtada Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, çev. Alaaddin Pazargadi (Tahran: Naba' Organization, 2000), 1/173.

Muhammed b. Ebû Bekir bir ok veya mızrağın temreni ile Hz. Osman'ın alnını yaraladı. Arından diğer asiler de Hz. Osman'a saldırarak onu şehit ettiler.¹⁵

Muhammed b. Ebû Bekir'in bu olaydaki etkisinin daha az olduğunu ifade eden bazı anlatımlarda onun içeri giren asilerin başında olduğu tekrar edilir. Ancak bu rivayetlerde Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz. Osman'ın sakalını tuttuğu sırada, Hz. Osman'ın ona, babasının bu davranışta bulunmayacağını söylediği, bunun üzerine Muhammed'in pişman olarak geri çekildiği aktarılır. Muhammed geri çekilince eve giren diğer asiler Hz. Osman'ı katletmişlerdir.¹⁶

Aktardığımız rivayetlerde de açıkça görüldüğü üzere Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz. Osman'ın öldürülmesiyle sonuçlanan isyan hareketinin her aşamasında bulunduğu anlaşılmaktadır. Farklı rivayetler bulunsun da Muhammed b. Ebû Bekir'in Hz. Osman'ın öldürülmesi sırasında da aktif rol oynamış olma ihtimali mevcuttur. Bunun aksi bir durum gerçekleşmiş olsa bile halkın nazarında Muhammed b. Ebû Bekir, Hz. Osman'ın katillerinden biri olarak anılmaktan kurtulamamıştır. Çünkü Hz. Osman'ın evine bir grup insan, rızası dışında zorla girmiş ve bu grubun içerisinde bazıları halifeyi katletmişti. İnsanlar kılıcı kimin soktuğu ile ilgilenmiyorlar ve halifenin evine zorla girenlerin tamamına katil nazarıyla bakıyorlardı. Nitekim Muhammed b. Ebû Bekir'in oğlu Kâsım b. Muhammed (öl. 107/725-?-) bile Hz. Osman'a yaptıkları hususunda babasını suçlu ve günahkâr olarak görüyordu. Kâsım b. Muhammed'in secdede iken: “Allah'ım! Osman'a karşı yaptıklarından dolayı babamın günahını affet.” şeklinde dua ettiği rivayet edilmektedir.¹⁷

1. 2. Hz. Ümmü Habîbe'nin Bu Olay Sırasındaki Tutumu

Hiz. Ümmü Habîbe'nin Hz. Osman'ın icraatları hakkında neler düşündüğü veya onun öldürülmesi ile sonuçlanan bu olaylar sırasında nasıl bir tutum takındığı ile ilgili kaynaklarda neredeyse hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Hz. Ümmü Habîbe de Hz. Osman gibi Benî Ümeyye kabilesine mensuptu. Ayrıca Hz. Osman, Hz. Ümmü Habîbe'nin dayısının oğluydu.¹⁸ Dolayısıyla bu olaylar sırasında Hz. Ümmü Habîbe'nin Hz. Osman aleyhinde bir duruşa sahip olma ihtimali olmadığı rahatlıkla ifade edilebilir. Nitekim bu yargıyı destekleyen bir rivayet de bulunmaktadır. Kuşatmanın on sekizinci gününde isyancılar Hz. Osman ile Medine halkının bağlantısını kestikleri zaman Hz. Osman sahâbîlerin büyüklerine ve Hz. Peygamber'in eşlerine haber göndererek onlardan kendilerine su göndermelerini istemişti. Bu hususta ilk teşebbüs Hz. Ali'den (öl. 40/661) gelmiş, ancak o, isyancılar tarafından engellenmişti. Daha sonra Hz. Ümmü Habîbe muhtemelen heybelerinde yemek ve su olan bir

¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/53-55; Benzer rivayetler için bk. Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kible, 2006), 20/601-603; Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 103.

¹⁶ Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, 103; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1/40; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 1044-1045; Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, 129.

¹⁷ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbü'l-êsrâf*, thk. Muhammed Hamîdullah vd. (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996), 10/110; Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru Sâdır, 1977), 4/59; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-aqvâl ve'l-efâl*, thk. Bekrî Hayyânî - Saffet Sekkâ (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 13/85.

¹⁸ Aynur Uraler, “Ümmü Habîbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/318.

katırın üzerinde Hz. Osman'ın evinin önüne gelmişti. İsyancılar ilk olarak katırın yüzüne vurarak onu geri döndürmeye çalıştılar. Onların bu hareketi üzerine Hz. Ümmü Habîbe: "Bu adamın, Benî Ümeyye'nin evlatları için bazı vasiyetleri var. Ben yetimlerin ve dul kadınların hakkı olan vasiyetler kaybolmasın diye onları sormak istiyorum." dedi. İsyancılar: "Yalan söylüyorsun." diyerek, Hz. Ümmü Habîbe'nin katırının üzerindeki semerin ipini kestiler. Onların bu hareketi sebebiyle Hz. Ümmü Habîbe katırdan düşecek gibi olmuştu. Başkaları yardımına gelmeseydi, Hz. Ümmü Habîbe'nin öldürülme tehlikesi bile mevcuttu.¹⁹

Hz. Ümmü Habîbe'nin bu süreçte yaşadıkları hakkında başka bir malumat bulunmamaktadır. Ancak onun yaşadığı bu tek olay bile isyancıların ahlaki durumunu göstermesi açısından oldukça değerlidir.

1. 3. Hz. Âişe'nin Bu Olay Sırasındaki Tutumu

Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın yönetimine karşı tutumu ve onun öldürülmesi ile sonuçlanan olaylar sırasındaki tavırları mevzuu biraz karışıktır. Hz. Âişe, Cemel Savaşı'nda Hz. Ali'ye karşı bir muhalefet hareketine girdiği için Şiîlerin açık hedefi haline gelmiştir. Şiîler Talha b. Ubeydullah (öl. 36/656), Zübeyr b. Avvâm (öl. 36/656) ve Hz. Âişe'yi Hz. Osman'ın asil katilleri olarak göstermeye çalışmışlardır. Onlara göre bu üç kişi, daha sonra iktidarı ele geçirmek için halkı kışkırtmış ve Hz. Osman'ın ölümüne sebep olmuş kimselerdir.²⁰

Bu tarafgir bakış açısını bir kenara bıraktığımızda Hz. Âişe'nin de Hz. Osman'a karşı girilen isyan hareketinden rahatsız olduğunu görürüz. Hz. Osman kuşatma altına alınıp olaylar günden güne büyümeye başladığında Hz. Âişe hacca gitmek için Medine'den ayrılmaya karar verdi. O, özellikle Hz. Ümmü Habîbe'nin yaşadıklarından sonra bu isyancı grubun sözden anlamayan ve ne yapacakları belli olmayan bozguncu bir topluluk olduklarına hükmetmişti. Hz. Âişe ile ilgili aktarılan bir rivayette geçen diyaloglar da bu yargıyı doğrulamaktadır. Hz. Âişe'nin hacca gitmek üzere hazırlıklara başladığı duyulunca bazı kimseler ona gelerek: "Şayet burada kalsaydın daha güzel olurdu. Belki bu asiler senden çekinirlerdi." dediler. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Onlara düşüncelerimi açıklarsam, Ümmü Habîbe'ye yaptıkları eziyeti bana da yapmalarından çekinirim." demişti.²¹ Hz. Âişe kardeşi Muhammed'i²² de bu olaylardan uzaklaştırabilmek için ona kendisiyle hacca

¹⁹ Taberî, *Târîh*, 2/672-673; Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, thk. Ömer b. Garâme el-Amravî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995), 39/434; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/312.

²⁰ Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Yeri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 286-303; Ayrıca bk. Harun Reşit Demirel, "Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis- Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2000), 123-148; Mehmet Efendioğlu, *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler* (İstanbul: İFAV, 2011), 233-284; Şîa'nın Hz. Âişe'ye bakış açısını görmek için bk. Askari, *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*, 1/99-199, 2/19-171; Abdulalim Demir, "İmâmîyye Şîası'nda Hz. Âişe Tasavvurunu Şekillendiren Bazı Olaylar Üzerine Bir İnceleme", *Rize İlahiyat Dergisi* 27 (2024), 283-295.

²¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/313; Ayrıca bk. İbn Sa'd, *et-Tabâkât*, 5/27.

²² Muhammed ile Hz. Âişe baba bir kardeşlerdi. Muhammed'in annesi Esmâ bnt. Umeys, Hz. Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân bnt. Âmir'dir. Ayrıntılı bilgi için bk. Ömer Sabuncu, "Âişe bt. Ebû Bekir", *Müminlerin Anneleri*, ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 150-152, 157-158.

gelmesini teklif etti. Ancak Muhammed Hz. Âişe'nin bu teklifini kabul etmedi.²³ Hz. Âişe, Hz. Osman'ın öldürülmesinden yaklaşık yirmi gün önce Medine'den ayrılmıştı.²⁴

Hız. Osman öldürüldüğünde Hz. Âişe hâlâ Mekke'de bulunuyordu. O, geri dönmek için Mekke'den hareket ettiğinde yolda karşılaştığı bazı kimselerden Hz. Osman'ın öldürüldüğünü ve bu asi grup tarafından Hz. Ali'nin hilafet makamına getirildiğini haber aldı. Bunun üzerine Hz. Âişe Mekke'ye dönerek Hz. Osman'ın intikamını almak için bir faaliyet başlattı. Hz. Âişe Mekke'ye ulaştıktan sonra onu ilk olarak Hz. Osman döneminin valilerinden biri olan Abdullah b. Âmir (öl. 59/679) karşıladı ve kendisine niçin Mekke'ye döndüğünü sordu. Bunun üzerine Hz. Âişe: "Beni geri döndüren Osman'ın mazlum olarak öldürülmesidir. Ayrıca hilafet bir grup ayak takımına bırakılacak bir mesele de değildir. İslam'ın izzetini korumak için Osman'ın kanını talep edeceğim." dedi.²⁵

Hız. Âişe'nin Hz. Osman'ın öldürülmesi olayına bakış açısını şu şekilde özetleyebiliriz: Hz. Âişe, Hz. Osman'ın bazı uygulamalarını beğenmese de onu genel anlamda başarılı bir yönetici olarak görmekteydi. Hz. Osman'a karşı girişilen isyan faaliyetini, içerisinde kardeşi de olmasına rağmen asla desteklememişti. Ayrıca bu asi grubun Medine'de sergilediği tavırlardan sonra bu kimselerden İslam toplumuna bir hayır gelmeyeceği fikri de kendisinde iyice pekişmişti. Bunun bir sonucu olarak da Hz. Osman'ın kanını talep etmek ve hilafeti tekrar şûraya devretmek üzere bir muhalefet hareketini başlatmıştı.

2. Muhammed b. Ebû Bekir'in Öldürülmesi

Hız. Ali, Hz. Osman döneminde ortaya çıkan sorunların en büyük sebebi olarak onun valilerini görmekteydi. Bu sebeple Hz. Ali hilafet makamına geçer geçmez Hz. Osman'ın atadığı valileri azlederek onların yerlerine daha önce siyaset sahnesinde bulunmamış simaları görevlendirmeye başladı. Hz. Ali'nin görevlendirdiği valilerden biri de Mısır bölgesine tayin edilen Kays b. Sa'd b. Ubâdeydi (öl. 60/680).²⁶ Bazı kaynaklarda Arap dâhilerinden biri olarak kabul edilen Kays b. Sa'd'ın²⁷ Mısır valiliği uzun sürmemiştir. Kays, Mısır'da bulunan Hz. Osman taraftarlarına yumuşak davrandığı gerekçesiyle kısa bir süre sonra görevinden alındı. Hz. Ali, onun yerine Mısır'daki Hz. Osman taraftarları ile daha iyi mücadele edeceğini düşündüğü Muhammed b. Ebû Bekir'i tayin etmişti.²⁸

Muhammed b. Ebû Bekir Mısır valiliğini devraldıktan kısa bir süre sonra kendisinden

²³ Taberî, *Târîh*, 2/673; Ali Muhammed Muhammed Sallâbî, *Uşmân b. Affân şahsiyyetühû ve 'aşruhû* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 366.

²⁴ Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend ed-Dîneverî, *el-Ahbârü't-tivâl*, thk. Abdülmünîm Âmir (Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1959), 141.

²⁵ Taberî, *Târîh*, 3/7; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân ibnül-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 5/79-80.

²⁶ Ebû'l-Abbâs Ahmed el-Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemîr Mühennâ (Beyrût: Şeriketü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2010), 2/77; ibnül-Esîr, *el-Kâmil*, 3/92.

²⁷ Ebû Ca'fer Muhammed ibn Habîb, *el-Muḥabber*, thk. İlse Lichtenstadter (Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.), 184; Ahmet Önkal, "Dühât-ı Arab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/18.

²⁸ Taberî, *Târîh*, 3/61-68; ibnül-Esîr, *el-Kâmil*, 3/153-156.

beklenen vazifeyi ifa etmek için harekete geçti. İçlerinde daha sonra kendisini öldürecek olan Muâviye b. Hudeyc'in de (öl. 52/672-?-) bulunduğu Hz. Osman taraftarlarına Hz. Ali'ye biat etmeleri veya Mısır'ı terk etmeleri yönünde bir haber gönderdi. Hz. Osman taraftarı olan kimseler olaylar sükûnete kavuşana kadar bu istediği şeyi yapmayacaklarını bildirdiler. Ayrıca onlar kendileriyle savaşmak hususunda Muhammed b. Ebû Bekir'in de acele etmemesini söylediler. Ancak Muhammed, onların bu isteklerini kabul etmeyerek savaş için hazırlıklara başladı. Hz. Osman taraftarları da savunma hazırlıklarına hız verdiler. İki taraf Sıffin Savaşı ve ardından gerçekleşen Tahkîm Olayı sona erene kadar birbirlerine saldırmadılar. Hz. Ali'nin Sıffin Savaşı'nda Muâviye b. Ebû Süfyân'a (öl. 60/680) karşı net bir zafer elde edememesi ve Tahkîm Olayı'nın bir belirsizlikle sonuçlanması muhaliflerin Muhammed b. Ebû Bekir'e karşı daha cüretkâr tavırlar takınmalarına sebebiyet verdi. Muhammed b. Ebû Bekir onların bu tavırları üzerine bazı küçük birlikleri Hz. Osman taraftarlarının üzerine gönderdi. Ancak gönderilen birlikler yenildi ve komutanları da dâhil olmak üzere pek çok kayıp verdiler.²⁹

Bu askerî başarısızlıklar Hz. Osman taraftarlarının kendilerine olan güvenlerini iyice artırdı. Bu küçük çaplı savaşlardan sonra muhalif grup Muâviye b. Hudeyc önderliğinde Hz. Osman'ın kanını talep etme bahanesiyle harekete geçtiler. Bu vakitten sonra olaylar hızla Muhammed'in aleyhine gelişmeye başladı. Hz. Ali yaşananlardan haberdar olunca Mısır'da otoritesi sarsılan Muhammed b. Ebû Bekir'in yerine Cezîre Valisi Mâlik b. Hâris el-Eşter'i (öl. 37/657-?-) Mısır valisi olarak tayin etmeye karar verdi. Eşter, Muhammed'den daha iyi bir yönetici ve komutandı.³⁰ O, Mısır'a gitmek için yola çıktı, ancak yolunun üzerinde bulunan Kulzüm denilen mevkide, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın görevlendirdiği bir haraç âmili tarafından zehirlenerek öldürüldü.³¹

Eşter'in öldürülmesinin akabinde Mısır topraklarında ve Mısır'ın haraç gelirlerinde gözü olan Muâviye b. Ebû Süfyân, Mısır'ı kendi yönetimine almak için harekete geçmeye karar verdi. Muâviye b. Ebû Süfyân öncelikle Muhammed b. Ebû Bekir ile arası iyice açılmış olan Mısırlı muhaliflerle irtibata geçti. O, Mısır'daki muhalefet hareketinin temsilcileri konumunda bulunan Muâviye b. Hudeyc ve Mesleme b. Muhalled'e (öl. 62/682) mektuplar göndererek kendisinin de Hz. Osman'ın kanını talep ettiğini bu sebeple güçlerini birleştirmeleri gerektiğini ifade etti. Hz. Osman taraftarlarının liderleri konumundaki bu kimseler de şayet kendilerine destek gönderilirse Mısır'ı kolaylıkla elde edebileceklerini cevabi bir mektupla ilettiler.³²

Mısırlı muhaliflerden gelen bu olumlu mesajdan sonra Muâviye b. Ebû Süfyân, altı bin kişilik bir birlik hazırlayıp bu ordunun başına komutan olarak eski Mısır valisi ve siyasi ortağı Amr b. el-Âs'ı (öl. 43/664) tayin etti. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın ordusu Mısır'a ulaşınca Muhammed b. Ebû Bekir'e muhalif olanların bulunduğu bölgeye gitti.³³

²⁹ Belâzürî, *Ensâb*, 3/167; Taberî, *Târîh*, 3/68.

³⁰ Taberî, *Târîh*, 3/126; Abdülkerim Özeydin, "Eşter", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/486.

³¹ Belâzürî, *Ensâb*, 3/168; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/226-227.

³² Taberî, *Târîh*, 3/128-130; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/227-228.

³³ Belâzürî, *Ensâb*, 3/169; Taberî, *Târîh*, 3/130; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/657-658.

Muhammed b. Ebû Bekir gelişen yeni durumları bir mektupla Hz. Ali'ye ileterek kendisinden yardım istedi. Hz. Ali, Muhammed'e yardım vaadinde bulunarak bir savaş durumunda nasıl hareket etmesi gerektiği hususunda kendisine bazı nasihatlerde bulundu.³⁴

Hız. Ali'den gelen emirle birlikte Muhammed b. Ebû Bekir, Amr b. el-Âs'ın askerleriyle savaşmak için bir ordu toplamaya başladı. Ancak toplanan asker sayısı yalnızca dört bin kişiydi. Buna karşılık sadece Muâviye b. Ebû Süfyan'ın gönderdiği ordu bile altı bin kişiydi. Üstelik Mısırlı Hz. Osman taraftarlarının sayısı da yaklaşık olarak on bin kişi civarındaydı. Dolayısıyla iki ordu arasında çok ciddi bir dengesizlik bulunuyordu. Buna rağmen Muhammed b. Ebû Bekir ordusunu ikiye ayırarak iki bin kişiden oluşan öncü birliklerin başına Kinâne b. Bişr'i geçirerek onu Amr b. el-Âs'ın üzerine gönderdi. Bir müddet sonra Muhammed de kalan askerlerle birlikte onların ardından harekete geçti.³⁵ Aralarındaki büyük güç farkına rağmen Kinâne b. Bişr'in emrindeki askerler Amr b. el-Âs'ın ordusu ile kahramanca savaştilar. Ancak Mısırlı muhaliflerin de Amr'ın ordusuna destek vermesi aradaki güç dengesinin tamamen kaybolmasına sebebiyet verdi ve kısa süre içerisinde Kinâne'nin ordusu mağlup oldu. Öldürülenler arasında Kinâne de bulunuyordu.³⁶

Kinâne b. Bişr'in öldürüldüğü ve öncü birliklerin yenildiği haberi Muhammed b. Ebû Bekir komutasındaki asıl orduya ulaşınca, Muhammed'in emrindeki askerler orduyu terk etmeye başladılar. Öyle ki Muhammed'in yanında bir kişi bile kalmadı. Bu yeni durum üzerine Muhammed de Amr'ın ordusunun eline düşmemek için kaçıp bir yerlere gizlendi. Amr b. el-Âs hedefine ulaşmış ve vali olmak istediği Mısır'ı ele geçirmişti. Dolayısıyla kendileri için bir tehdit oluşturmayan Muhammed'in durumu ile ilgilenmedi. Ancak bu ordu içerisinde bulunan Muâviye b. Hudeyc'in asıl hedefi Hz. Osman'ın katili olarak gördüğü Muhammed'e kısas uygulamaktı. Bu sebeple Muâviye b. Hudeyc yanına aldığı bir grup askerle birlikte Muhammed'i aramaya koyuldu. Muâviye b. Hudeyc ve askerleri yolda Mısır'ın yerlileri olan bazı köylülerle karşılaştılar. Onlara tanımadıkları bir kimseyi görüp görmediklerini sorduklarında içlerinden birisi metruk bir yapı içerisinde oturan bir kimseyi gördüğünü söyledi. Muâviye b. Hudeyc Muhammed b. Ebû Bekir'i bulduklarını anlayarak hızla kendilerine tarif edilen yere gitti. Tam da beklediği gibi içeride oturan kişi oldukça perişan bir hâlde bulunan Muhammed b. Ebû Bekir'di. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Muâviye b. Hudeyc, Muhammed b. Ebû Bekir'i Amr b. el-Âs'a götürüp teslim etmek niyetindeydi. Ancak bu sırada Amr b. el-Âs, Muâviye b. Hudeyc'e bir haberci göndererek Muhammed'i getirip kendisine teslim etmesini istedi. Çünkü Amr'ın ordusunda bulunan Muhammed'in baba bir kardeşi Abdurrahman b. Ebû Bekir (öl. 53/673),³⁷ Amr'dan kardeşi Muhammed'in öldürülmemesini rica etmişti. Muâviye b. Hudeyc, Muhammed b. Ebû Bekir'in bu olaydan sağ kurtulacağını anlayınca Amr'ın bu isteğini geri çevirdi. O, Hz. Osman'ın katili olarak gördüğü Muhammed'in kesinlikle kısas olarak öldürülmesi gerektiğine inanıyordu. Sonuç olarak Muâviye b. Hudeyc, kendilerinden su isteyen Muhammed b. Ebû Bekir'e onların Hz. Osman'a su vermedikleri gerekçesiyle bir bardak su

³⁴ Taberî, *Târîh*, 3/130-131; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/229; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/658-659.

³⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 3/170-171; Taberî, *Târîh*, 3/131; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/229.

³⁶ Taberî, *Târîh*, 3/131-132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/229; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 10/659.

³⁷ Abdurrahman hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hakan Temir, "Abdurrahman b. Ebû Bekir'in Hayatı ve Erken Dönem İslam Tarihindeki Faaliyetleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/43 (2020), 131-152.

bile vermedi. Ardından Muhammed'i öldürerek ölüsünü bir eşek leşinin içine koydu ve bu leşle birlikte Muhammed'in cesedini de yaktı. Bu olay 38/658 tarihinde meydana geldi.³⁸ Bazı rivayetlerde Muhammed b. Ebû Bekir'in başının kesilerek Şam'a gönderildiği ve bu kesik başın Şam sokaklarında gezdirildiği kaydedilmektedir. Rivayetlere göre, İslam tarihinde bu tarz bir uygulamanın ilk örneği bu olaydır.³⁹

Kardeşinin öldürüldüğü haberi Hz. Âişe'ye ulaştınca o, bu olaya çok üzüldü. Hz. Âişe bir müddet kıldığı namazların arkasından kunût okuyarak Muâviye b. Ebû Süfyân ve Amr b. el-Âs'a beddua etti. Ayrıca o, kardeşinin ailesinin bakımını da üzerine aldı. Yaşadığı dönemde Medine'nin en büyük âlimlerinden biri sayılan Muhammed b. Ebû Bekir'in oğlu Kâsım da bir müddet Hz. Âişe'nin himayesinde yaşadı.⁴⁰

3. Hz. Ümmü Habîbe ile Hz. Âişe Arasında Yaşandığı İddia Edilen Olay

Müslümanların halifesi Hz. Osman'ın bir grup asi tarafından öldürülmesinin tüm İslam toplumunda büyük bir kaosa sebebiyet verdiği ve bu kaos ortamının da müslümanlardan pek çok kimseyi etkilediği açıktır. Muâviye b. Hudeyc ile Muhammed b. Ebû Bekir arasında yaşanan olayları bu tarihî arka plan üzerinden okuduğumuzda çok vahşice ögeler içerse de bu olayların yaşanmış olma ihtimali oldukça kuvvetlidir. Buraya kadar anlatılan kısım diğer tarihî malumat ile de uyum içerisindedir. Ancak Muhammed b. Yûsuf el-Kindî'nin (öl. 350/961) bu olayın devamını anlatırken aktardığı bir rivayet Hz. Ümmü Habîbe'nin hayatının genelinde çizdiği akl-ı selîm kadın imajının bir hayli dışındadır. Bu sebeple Hz. Ümmü Habîbe hakkında oldukça kötü bir imaj ortaya koyan bu rivayetin tüm yönleriyle ele alınması ve ortaya çıkan sonuç üzerinden bir değerlendirme yapılması doğru bir Hz. Ümmü Habîbe portresinin ortaya konulabilmesi açısından bir mecburiyettir.

“Muâviye b. Hudeyc, Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi hadisesini müjdelemesi için Süleym kabilesine mensup azatlı bir kölesini Medine'ye Hz. Osman'ın ailesine gönderdi. Muâviye b. Hudeyc'in azatlı kölesinin yanında Muhammed b. Ebû Bekir'in kanlı gömleği de bulunmaktaydı. Azatlı köle Hz. Osman'ın evine geldiği zaman Hz. Osman'ın erkek ve kadın tüm akrabaları eve toplandılar. Hz. Osman'ın akrabaları Muhammed'in öldürülmesi haberine oldukça sevindiler. Hz. Peygamber'in eşi Hz. Ümmü Habîbe bnt. Ebû Süfyân bir koçun kızartılmasını emretti. Daha sonra bu kızarmış eti Hz. Âişe'ye: “Kardeşin de böyle kızartıldı.” şeklinde bir haberle birlikte gönderdi. Hz. Âişe bu olaydan sonra vefat edene kadar bir daha kızartılmış et yemedi.”⁴¹

³⁸ Belâzürî, *Ensâb*, 3/171-172; Taberî, *Târîh*, 3/132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/229-230; Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, thk. Müfid Muhammed Kumeiyha vd. (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 20/155-156.

³⁹ Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-ğâhire*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût vd. (Kâhire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1972), 1/110-111.

⁴⁰ Taberî, *Târîh*, 3/132; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/230; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20/156; Cengiz Kallek, “Kâsım b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/545.

⁴¹ Muhammed b. Yûsuf el-Kindî, *el-Vülât ve'l-Kuḍât*, thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâîl - Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 26.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Muhammed b. Yûsuf el-Kindî'nin eserinde geçen bu rivayet sonraki dönemde yazılan bazı kaynaklarda ve müsteşriklerin eserlerinde de yer almıştır.⁴²

Rivayet hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapabilmemiz için rivayetin isnadına ve diğer tarihî verilerle uyumlu olup olmadığına bakmamız önem arz etmektedir.

3. 1. Rivayetin Isnad Yönünden Değerlendirilmesi

Aktardığımız rivayet “Muhammed b. Yûsuf el-Kindî et-Tüçibî → Ebû Seleme Üsâme et-Tüçibî (öl. 307/920) → Zeyd b. Ebû Zeyd (öl. ?) → Ahmed b. Yahyâ b. Vezîr (öl. 250/864) → İshâk b. Furât (öl. 204/819) → Yahyâ b. Eyyûb (öl. 163/780) → Yezîd b. Ebû Habîb (öl. 128/745)” isnadıyla bize ulaşmıştır.

Rivayetin günümüze ulaşmasını sağlayan bu ravileri tek tek incelememiz isnadının güvenilirliği hakkında bize bir fikir verecektir.

Muhammed b. Yûsuf el-Kindî: Hayatının tamamını Mısır'ın Fustat şehrinde geçirmiş, tarih ve hadis alanlarında geniş bilgi sahibi olan bir müverrihtir. Ancak kaynaklarda onun hadis rivayetlerindeki güvenilirliği hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır.⁴³ Hadis ilmi konusunda bilgi sahibi olmakla rivayet ettiği hadisleri titizlikle seçerek yalnız güvenilir olanları aktarmak birbirinden tamamen farklı konulardır. Dolayısıyla Muhammed b. Yûsuf el-Kindî'nin hadis rivayetleri hususundaki tavrının belirsiz olduğu ifade edilebilir. Ancak ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere kendisinin kitabına aldığı hadislerin ve bunları nakleden ravilerin güvenilirliği hususunda ciddi soru işaretleri bulunmaktadır.

Ebû Seleme Üsâme: Ebû Saîd b. Yûnus (öl. 347/958) onun hakkında “yu'raf ve yunker”⁴⁴ cerh lafzını kullanmıştır. Mesleme b. Kâsım (öl. 353/964) ise onun hadis ilmini bilen sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Zeyd b. Ebû Zeyd: Muhammed b. Yûsuf el-Kindî'nin eserindeki bazı rivayetlerde ismi geçmekle birlikte hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Zeyd b. Ebû Zeyd bu hâliyle “mechûlü'l-hâl” ve “mechûlü'l-adâle”⁴⁶ kategorisine girmektedir.

⁴² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5/151-152; Nabia Abbott, *Aishah the Beloved of Mohammed* (London: Al Saqi Books, 1985), 182.

⁴³ Franz Rosenthal, “al-Kindî, Abû 'Umar Muḥammad”, *The Encyclopaedia of Islam, New Edition* (Leiden: Brill, 1986), 5/121; Carl Brockelmann, “Kindî”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi* (Eskişehir: MEB Yayınları, 1997), 6/812; Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Kindî, Muhammed b. Yûsuf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/40.

⁴⁴ Cerhin beşinci mertebesinde bulunan ravi için kullanılan bir tabirdir. Böyle bir ravinin rivayet ettiği hadis ancak aynı hadisin başka bir senedinin olup olmadığını kontrol etmek amacıyla yani i'tibar için alınır. Abdullah Aydın, *Hadis İstihlâları Sözlüğü* (İstanbul: İFAV, 2015), “Yu'raf ve yunker”, 333.

⁴⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1963), 1/174; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Beyrût: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 2002), 2/23-24.

⁴⁶ Adaleti meçhul olan ravi manasına gelmektedir. Bir ravinin adaleti konusunda fikir edinebilmenin en isabetli

Ahmed b. Yahyâ b. Vezîr: Nesâî (öl. 303/915) onu sika bir ravi olarak nitelendirmiştir. İbn Hibbân da (öl. 354/965) sika raviler üzerine hazırladığı eserinde ondan kısaca bahsederek, Mısır ehlinde bir kimse olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷ Burada kısa bir açıklama yapmakta fayda bulunmaktadır. İbn Hibbân'ın eserinde bir ravinin yer alması, o kişinin sika olduğuna bir kanıt teşkil etmez. İlerleyen kısımlarda Nasr b. Müzâhim örneğinde de görüleceği üzere İbn Hibbân bazen metrûk ravileri bile eserine almıştır.

İshâk b. Furât: Ebû Hâtim er-Râzî (öl. 277/890) onun “şeyh”⁴⁸ olduğunu ancak meşhur bir kimse olmadığını ifade etmiştir. Nesâî ondan hadis rivayet etmiştir. Ebû Avâne el-İsferâyînî (öl. 316/929) onun sika olduğunu belirtmiştir. İbn Hibbân da sika raviler üzerine hazırladığı eserinde ondan kısaca bahsetmiştir. Diğer raviler gibi İshâk b. Furât da Mısır ehliendir.⁴⁹

Yahyâ b. Eyyûb: İbn Sa'd (öl. 230/845) onun hakkında “münkeru'l-hadîs”⁵⁰ cerh lafzını; Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848) “leyse bihî be's”,⁵¹ “sâlih”,⁵² ve “sika” ta'dîl lafızlarını; Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) “seyyü'l-hıfz”⁵³ cerh lafzını; Ebû Dâvûd (öl. 275/889) “sâlih” ta'dîl lafzını; Nesâî “leyse bi'l-kavî”⁵⁴ cerh lafzını ve “leyse bihî be's” ta'dîl lafzını kullanmıştır.

yolu hadis imamlarının veya cerh ve ta'dîl âlimlerinin o şahsın adaleti hususunda görüş beyan etmeleridir. Meçhul ravilerin rivayetleri delil olarak kabul edilmez, yalnızca i'tibar için kullanılır. Müteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), “Mechûlu'l-adâle”, 212; Emin Âşıkutlu, “Meçhul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/286-288; Fatih Gümüş, *Hadis Usulünün Gelişimi - İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'si Özelinde* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 190-205.

⁴⁷ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *Kitâbü's-Şikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1973), 8/24; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1983), 1/520.

⁴⁸ Ta'dîlin en aşağı derecesini ifade eden bir hadis terimi olup böyle bir ravinin hadisi terk edilmez, ancak delil olarak da kullanılmaz. Ahmet Yücel, “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/50; Mustafa Taş, *Buhari'nin Cerh-Ta'dîl Metodu* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 336-337.

⁴⁹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1953), 2/231; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Şikât*, 8/110; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2/466-468.

⁵⁰ Ravinin hadislerinin münker olduğunu belirten bir cerh lafzıdır. Bu şekilde nitelendirilen bir ravinin hadisleri hüccet olarak kullanılmaz. Ancak i'tibar için kullanılır. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, “Münkeru'l-hadîs”, 273; Mehmet Efendioğlu, “Münker”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/14.

⁵¹ Zararı yok manasında kullanılan bir ta'dîl lafzıdır. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, “Lâ be'se bihi”, 195; Emin Âşıkutlu, “Cerh ve Ta'dîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/398.

⁵² Genel anlamda ravinin güvenilirliğini ifade eden bir ta'dîl lafzıdır. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, “Sâlih”, 352; Ahmet Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri* (İstanbul: İFAV, 2015), 118.

⁵³ Ravinin hafızasının kötü olduğunu belirten bir cerh lafzıdır. Bu ravinin rivayeti i'tibar için kullanılabilir. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, “Seyyü'l-hıfz”, 358; Abdullah Aydın, “Sûu'l-hıfz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/587-588.

⁵⁴ Zayıf raviler için kullanılan bir cerh tabiri olup kuvvetli değil manasına gelmektedir. Bu ravinin rivayetleri i'tibar için kullanılabilir. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, “Leyse bi-kaviyy”, 201; Taş, *Buhari'nin Cerh-Ta'dîl Metodu*, 302-303.

İbn Hibbân da sika raviler üzerine kaleme aldığı eserinden ondan kısaca bahsetmiştir. Rivayetini diğer ravileri gibi Yahyâ b. Eyyûb da Mısır ehlinde bir kimsedir.⁵⁵

Yezîd b. Ebû Habîb: Takriben 50/670 tarihi civarında Mısır'da doğup orada hayatını devam ettirmiş olan bir tâbiîn âlimidir.⁵⁶ Ebû'l-Hâris el-Leys b. Sa'd (öl. 175/791) onu "Bizim efendimiz ve hocamızdır."; İbn Sa'd "Çok hadis rivayet eden sika bir ravidir." diye nitelerek Ebû Saîd b. Yûnus da hakkında pek çok övgü dolu söz sarf ettikten sonra onun Mısır'da ilmî faaliyeti başlatan en önemli kişi olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân sika raviler üzerine kaleme aldığı eserinde ondan kısaca bahsetmiştir.⁵⁷ Yezîd b. Ebû Habîb'in en son vefat eden sahâbî neslinden Abdullah b. Hâris b. Cez ez-Zübeydî (öl. 86/705) ve Ebû't-Tufeyl Âmir b. Vâsile el-Leysî (öl. 100/719) ile görüştüğü zikredilmektedir.⁵⁸

Aktardığımız bilgilerde de görüldüğü üzere rivayetlerin ravilerinin bazıları hakkında yeterince malumat bulunmamaktadır. Üstelik bu ravilerin bazıları da çeşitli sıfatlarla cerh edilmiştir. Bu zayıf ravilerin rivayetleri i'tibar için kullanılabilir olsa da rivayeti destekleyebileceğimiz başka bir isnad da bulunmamaktadır. Ayrıca raviler içerisinde Zeyd b. Ebû Zeyd isminde adalet yönü müphem olan bir ravi de bulunmaktadır. Tüm bunlara ek olarak Yezîd b. Ebû Habîb'in doğum tarihinden de net bir şekilde anlaşıldığı üzere kendisi 38/658 tarihinde öldürülen Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi olayını ve devamında yaşanan hadiseleri görmüş olamaz. Dolayısıyla Hz. Ümmü Habîbe ve Hz. Âişe hakkında zikrettiği bu olayı kendisi bir başkasından duymuş, ancak bu duyduğu kimseyi rivayette zikretmemiştir. Rivayet bu hâliyle hadis literatüründeki "mürsel"⁵⁹ ve "münkati"⁶⁰ kategorilerinde değerlendirilebilir. Hem mürsel hem de münkati' rivayetleri hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu zayıf olarak kabul etmişlerdir.

Rivayet açısından başka bir zaaf noktası da ismi zikredilen Mısırlı raviler hariç hiçbir kaynakta bu olaya açık veya kapalı herhangi bir atıf bulunmamasıdır. Hâlbuki böyle bir olay yaşanmış olsaydı olayın geçtiği mekân olan Medine'deki ravilerin de bu olaydan bahsetmeleri beklenirdi. O dönemin tartışmasız en önemli ilim merkezlerinden biri olan, bünyesinde yüzlerce sika raviyi barındıran Medine'de böyle bir olayın yaşanması ve ravilerin bu konu hakkında sessiz kalmaları çok olası gözükmemektedir. Olayı daha geniş bir perspektiften değerlendirdiğimizde de sonuç değişmemekte, Medineli raviler böyle bir rivayeti aktarmak

⁵⁵ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 7/357; İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-Cerḥ ve't-ta'dîl*, 9/128; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Şikât*, 7/600; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/233-238.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*², thk. Şu'ayb el-Arnaûṭ vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 6/31; Tuncay Başoğlu, "Yezîd b. Ebû Habîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/518.

⁵⁷ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 7/356; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Şikât*, 5/546; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*², 6/32; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/105.

⁵⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Şikât*, 5/546; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*², 6/31; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/104; Başoğlu, "Yezîd b. Ebû Habîb", 43/518.

⁵⁹ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, "Mürsel", 304; Salahattin Polat, "Mürsel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/53.

⁶⁰ Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, "Münkati", 271; Mehmet Efendioğlu, "Münkati", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/13.

bir yana Hz. Ümmü Habîbe ile Hz. Âişe'nin arasında geçen ciddi bir nizâdan dahi bahsetmemektedirler.

Sonuç olarak rivayet, teknik açıdan içerisinde barındırdığı tüm kusurlar sebebiyle çok zayıf olup bu kısmı bile şüpheli olmakla birlikte, Mısırlı ravilerin nesilden nesile aktardığı bir söylentiye benzemektedir.

3. 2. Rivayetin Mantıkî ve Tarihî Veriler Yönünden Değerlendirilmesi

İsnad bakımından çok zayıf olan bu rivayet diğer tarihî gerçeklerle de bazı yönlerden örtüşmemektedir. Rivayete mantıkî açıdan yaklaşacak olursak rivayetin ilk kısımlarında geçen Muâviye b. Hudeyc'in Medine'ye bir müjdecî göndermesi ve Hz. Osman'ın ailesinin Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesini sevinçle karşılaması gibi hadiselerin gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır. Dönemin sosyolojisi ve yaşanan olayların ortaya çıkardığı derin acı, rivayetin bu kısmının kabul edilebilir olduğu izlenimini vermektedir.

Rivayetin Hz. Ümmü Habîbe ile ilgili kısmına baktığımızda, Hz. Ümmü Habîbe gibi Hz. Peygamber'in eşi olma şerefine layık olmuş, İslam dini uğruna pek çok eziyete maruz kalmış son derece olgun bir kadının böylesi nahoş bir hareketi Hz. Âişe'ye yaptığını kabul etmek makul değildir. Hz. Ümmü Habîbe'nin hayatı ile ilgili aktarılan bilgilerde de bu rivayette çizilen portrenin tam tersi bir karakter ortaya konulmaktadır.⁶¹ Böyle acımasız bir hareketi Hz. Âişe'ye yapması bir yana Hz. Ümmü Habîbe kardeşi Muâviye b. Ebû Süfyân ile Hz. Ali arasında gerçekleşen iktidar mücadelesinde bile tarafsız kalmış, bu mücadele sebebiyle müslümanların acı çekmesini engellemek için iki taraf arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Bu hususta delil olarak gösterilebilecek bir rivayet Abdürrezzâk es-San'ânî'nin (öl. 211/826) *el-Muşannef* isimli eserinde geçmektedir. Hz. Ali'nin hilafeti döneminde hem Hz. Ali hem de Muâviye b. Ebû Süfyân hac emîrleri göndererek hac organizasyonunu yönetmeye çalışıyorlardı. Hz. Ali'yi müslümanların gözünden düşürmeye yönelik olarak Muâviye'nin yaptığı bu hamle sebebiyle iki grup arasında bazen kılıçların çekildiği ciddi kavgalar meydana geliyordu. Bu durum da hac için Mekke'ye gelen müslümanları oldukça fazla rahatsız ediyordu. Hz. Ümmü Habîbe, müslümanların yaşadığı bu sıkıntılardan çok rahatsız olduğu için Hz. Ümmü Seleme'yi (öl. 62/681) yanına çağırarak bu konu hakkında onunla istişare etti. Sonuç olarak onlar Hz. Ümmü Habîbe'nin kardeşi Muâviye'ye Hz. Ümmü Seleme'nin de Hz. Ali'ye birer mektup göndermesi hususunda kendi aralarında anlaştılar. Her iki mektubun muhataplarından ortak ricası, müslümanlara hac ibadeti sırasında sıkıntı veren bu kavga halini sona erdirmeleri yönündeydi.⁶²

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Halime Demireşik, *Hanım Gözüyle Mü'minlerin Anneleri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2008), 233-247; Hilal Çelikkol Kara - Abdullah Kara, *Annelerimiz Ezvâc-ı Tâhirât* (İstanbul: Nesil Yayınları, 2013), 154-168; Emine Peköz, "Ümmü Habîbe", *Müminlerin Anneleri*, ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2017), 489-555; Recep Erkocaaslan, *Peygamberimizin Hanımları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 104-109.

⁶² Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Beyrût: el-Meclisü'l-İlmî, 1972), 5/458; Uraler, "Ümmü Habîbe", 42/318; Peköz, "Ümmü Habîbe", 547.

Hız. Ümmü Habîbe'nin Hız. Âişe'ye böyle acımasız bir tarzde bulunması başka sebeplerden dolayı da makul değildir. Öncelikle Hız. Âişe'nin Hız. Osman'ın öldürölmesi ile sonuçlanan olaylara yaklaşımı kardeşi Muhammed'in yaklaşımından tamamen farklıydı. Zaten bu sebeple 36/656 tarihinde gerçekleşen Cemel Savaşı'nda Hız. Âişe ve Muhammed b. Ebû Bekir karşılıklı düşman saflarında yer almışlardı. Dolayısıyla Hız. Ümmü Habîbe'nin kardeşi Muhammed üzerinden bir söylemle Hız. Âişe'den böyle bir intikam almak istemesi makul değildir. Çünkü Hız. Âişe'nin bu olaylardaki tavrı Muhammed b. Ebû Bekir'e değil, Hız. Ümmü Habîbe'ye daha yakındı.

Hız. Ümmü Habîbe'nin vefatından hemen önce aralarında yaşanan diyaloglar da ikisi arasında böyle bir olayın yaşandığı izlenimini vermemektedir. Hız. Ümmü Habîbe vefat etmeden önce Hız. Âişe'yi çağırarak: “Kumalar arasında yaşanan bazı hadiseler bizim de aramızda yaşanmış olabilir.” diyerek ondan helallik istemiştir. Hız. Âişe de: “Allah, beni de seni de affetsin. Bütün bu yaşanan şeylerden dolayı ben hakkımdan vazgeçtim ve sana hakkımı helal ettim.” demiştir.⁶³ Muhammed b. Ebû Bekir üzerinden gerçekleştiği iddia edilen olayın, iki kuma arasında yaşanan bazı küçük kıskançlıklara veya sürtüşmelere benzemediği açıktır. Dolayısıyla Hız. Ümmü Habîbe vefatından önce böyle bir olayı dile getirmemiş ve bu hususta herhangi bir helallik talebinde bulunmamıştır. Bu sebeple Hız. Ümmü Habîbe ve Hız. Âişe arasında geçen bu diyaloglar da iddia edilen olayın yaşanmış olma ihtimaline dair bir ipucu sunmamaktadır.

Rivayetin son kısmında geçen Hız. Âişe'nin bu olaydan sonra vefat edene kadar kızartılmış et yemediği şeklindeki iddia da çok makul gözükmemektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hız. Âişe'nin ömrünün sonuna kadar et yemediği iddiası yine Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürölmesi bağlamında ilk olarak Belâzürî'nin (öl. 279/892) *Ensâbü'l-eshrâf* isimli eserinde herhangi bir isnad verilmeden geçmektedir. Ancak bu rivayette Hız. Ümmü Habîbe'nin ismi geçmemekte, Hız. Âişe'nin bu kararı vermesine sebep olan durum olarak kardeşinin uğradığı acı akıbet gösterilmektedir.⁶⁴ Rivayet sonraki yıllarda bazı eserlerde de Belâzürî'nin rivayetindeki benzer bir içerikle çok kısa ve ravi zinciri olmaksızın aktarılmıştır.⁶⁵

Hız. Âişe'nin Muhammed b. Ebû Bekir'in vefatının ardından ölene kadar et yemediği ile ilgili, isnadı bulunan tek rivayet yine Muhammed b. Yûsuf el-Kindî tarafından aktarılmıştır. Bu rivayet Belâzürî'nin aktardığı içeriğin hemen aynı olup: “Muhammed'in ölümünden sonra Âişe, Allah'a kavuşana kadar kızarmış et yemedi.” şeklindedir.⁶⁶

Bu rivayet “Muhammed b. Yûsuf el-Kindî → Mûsâ b. Hasen b. Mûsâ (öl. ?) → Hârûn b. Ebî Bürde (öl. ?) → Nasr b. Müzâhim (öl. 212/827) → Ebû Mihnef (öl. 157/774) → Abdülmelek b. Nevfel (öl. ?) → Nevfel b. Müsâhik (öl. 74/693)” isnadıyla bize ulaşmıştır.

Muhammed b. Yûsuf el-Kindî: Hakkında daha önce bilgi verilmişti. Kendisinin adaleti

⁶³ İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, 8/79-80; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale'sş-Şaîhîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ' (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 4/24; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/166-167.

⁶⁴ Belâzürî, *Ensâb*, 3/172.

⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/230; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20/156.

⁶⁶ Kindî, *Kitâbü'l-Vülât ve Kitâbü'l-Kudât*, 26.

hususunda kaynaklarda herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Ancak üzerinde durduğumuz iki rivayet üzerinden şunu ifade edebiliriz: O, çok zayıf hatta uydurma rivayetlere bile kitabında yer vermiştir.

Mûsâ b. Hasen b. Mûsâ: Hakkında fazla malumat bulunmamaktadır. Ebû Saîd Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus (öl. 347/958), *Târîhu Mısr* isimli eserinde onun için “yu’raf ve yûnker” cerh lafzını kullanmıştır.⁶⁷ Mesleme b. Kâsım da onun hakkında “tûküllime fîh”⁶⁸ cerh lafzını kullanmıştır.⁶⁹

Hârûn b. Ebî Bürde: Taberânî’nin (öl. 360/971) *el-Mu’cemü’l-kebîr*⁷⁰ ve *el-Mu’cemü’l-evsa’*⁷¹ isimli eserlerindeki bazı rivayetlerde geçmekle birlikte hakkında herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Dolayısıyla onun da “mechûlü’l-hâl” ve “mechûlü’l-adâle” kategorisinde olduğu ifade edilebilir.

Nasr b. Müzâhim: İbn Hibbân sika raviler üzerine hazırladığı eserinde ondan kısaca bahsetmiş olsa da kendisinin hadis münekkitleri tarafından son derece şiddetli bir şekilde tenkit edildiği görülmektedir.⁷² Onun hakkında Ebû Hayseme (öl. 234/849) “kezzâb”; İclî (öl. 261/875) “aşırı Râfîzî/Şîî”; Ebû Hâtim er-Râzî “vâhî’l-hadîs”⁷³ ve metrûk”; Ukaylî (öl. 322/934) “rivayetlerinde çokça hata ve ıstırâb”⁷⁴ olan bir Şîî” ve Dârekutnî (öl. 385/995) “zayıf” cerh lafızlarını kullanmışlardır.⁷⁵ Bu bilgilerden hareketle Nasr b. Müzâhim’in aşırı mezhep taraftarlığının doğruluk vasfının önüne geçtiğini ve kendisinin kesinlikle güvenilir bir ravi olmadığını ifade edebiliriz.

Ebû Mihnef: Onun hakkında Yahyâ b. Maîn “leyse bi-sika ve leyse bi-şey”;⁷⁶ Ebû Hâtim

⁶⁷ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl fi nakdi’r-ricâl*, 3/518; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-Mizân*, 8/194.

⁶⁸ Zehebî’ye (öl. 748/1348) göre cerhin beşinci mertebesinde, İrakî’ye (öl. 806/1404) göre ise cerhin birinci mertebesinde bulunan raviler hakkında kullanılan bir cerh lafzıdır. Cerhin beşinci seviyesindeki bir ravinin rivayetleri ise ancak i’tibar için kullanılabilir. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, “Tukullime fîhi”, 408; Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, “Tukullime fîh”, 322.

⁶⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-Mizân*, 8/195.

⁷⁰ Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd Selefi (Kâhire: Mek-tebetü İbn Teymiyye, 1984), 2/214.

⁷¹ Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsa’*, thk. Târik b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî (Kâhire: Dâru’l-Harameyn, 1995), 4/300, 6/87-88.

⁷² İbn Hibbân, *Kitâbü’s-Şikât*, 9/215.

⁷³ Son derece zayıf raviler için kullanılan bir cerh lafzıdır. Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*, 89.

⁷⁴ Sened veya metinleri içerisinde çözülemeyecek kadar derin ihtilaflar bulunan hadisler hakkında kullanılan bir cerh terimidir. Ayhan Tekineş, “Muztarib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/423.

⁷⁵ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü’l-Cerh ve’t-ta’dîl*, 8/468; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl fi nakdi’r-ricâl*, 4/253-254; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-Mizân*, 8/267; Mustafa Zeki Terzi, “Nasr b. Müzâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/415.

⁷⁶ Rivayetlerinin herhangi bir kıymeti bulunmayan raviler için kullanılan bir cerh terimidir. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, “Leyse bi-şey”, 201.

er-Râzî “metrûkû'l-hadîs”; İbn Adî (öl. 365/976) “aşırı Şîî” ve Dârekutnî “zayıf” cerh lafızlarını kullanmışlardır.⁷⁷

Abdûlmelik b. Nevfel: Buhârî (öl. 256/870), İbn Ebû Hâtim ve İbn Hibbân ondan kısaca bahsetmiş olmasına rağmen⁷⁸ cerh-ta'dîl eserlerinde onun hakkında açıklayıcı bir bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Ebû Dâvûd, Tirmizî (öl. 279/892) ve Nesâî'nin eserlerinde ondan bir tane rivayet aktarmaları, kendisine yalancı nazarıyla bakılmadığına delalet edebilir.⁷⁹

Nevfel b. Müsâhik: İbn Hibbân sika raviler üzerine hazırladığı eserinde ondan kısaca bahsetmiştir. Nesâî de onun sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁸⁰

Aktardığımız bilgilerde de görüldüğü üzere rivayet içerisinde pek çok kusur barındırmakta ve isnadını incelediğimiz ilk rivayetten bile daha büyük zaafı taşıyan uydurma bir rivayet izlenimi vermektedir. Dolayısıyla Hz. Âişe'nin ömrünün sonuna kadar et yemediği şeklindeki iddia kesinlikle sağlam bir isnada dayanmamaktadır.

Muhammed b. Ebû Bekir'in 38/658 tarihinde gerçekleşen vefatı ile Hz. Âişe'nin 58/678 tarihinde gerçekleşen vefatı arasında yaklaşık yirmi yıl bulunmaktadır. Bu yirmi yıl boyunca Hz. Âişe'nin hiç et yemediğini söyleyebilmek oldukça ciddi bir gözlem gerektirir. Yahut Hz. Âişe'nin et yemediğini aktaran en azından birkaç rivayet ortaya konulmalıdır. Araştırmalarımız neticesinde Hz. Âişe'nin et yemediği ile ilgili başka bir rivayete rastlayamadık. Ancak bunun tam tersi durumu çağrıştıran bir rivayet bulunmaktadır. Bu rivayet şu şekilde geçmektedir:

Muâviye b. Ebû Süfyân, Hz. Âişe'ye yüz bin dirhem gönderdi. Hz. Âişe aynı gün bu paranın tamamını muhtaç insanlara dağıttı. Bunun üzerine Hz. Âişe'nin hizmetçisi: “Keşke şu dağıttığın paralardan bir dirhemi ayırıp da onunla bizim için et alsaydın.” deyince Hz. Âişe: “Şayet daha önceden bunu hatırlatsaydın, söylediğini yapardım.” dedi.⁸¹

Bu olayın tam olarak gerçekleştiği tarihi tespit edebilmemiz mümkün gözükmemektedir. Ancak yüz bin dirhem gibi çok büyük bir meblağı Muâviye b. Ebû Süfyân'ın valiliği sırasında Hz. Âişe'ye göndermiş olma ihtimali oldukça zayıftır. Çünkü beytûlmâl üzerinde bir valinin sınırsız yetkileri bulunmadığı için bu denli yüksek bir miktarı herhangi bir kimseye göndermesi uygun değildir. Zaten Hz. Âişe de böyle bir parayı kabul etmezdi. Muhtemelen

⁷⁷ İbn Ebû Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/182; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, 3/419-420; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 6/430-431; Selman Başaran, “Ebû Mihnef”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/188-189.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Muhammed Abdülmûid Han (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 5/434; İbn Hibbân, *Kitâbü's-Şikât*, 7/107.

⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/430.

⁸⁰ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Şikât*, 3/417, 5/478; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/67-70.

⁸¹ Ebû Nu'aym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve şabakâtü'l-asfiyâ'* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996), 2/47; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11/443.

Muâviye halife olduktan sonra diğer halifelerin yaptığı gibi Ümmehâtü'l-mü'minîn'in ihtiyaçlarını karşılamak için kendilerine bazı bağışlar yapıyordu. Hz. Âişe'ye gönderilen para da bu maksatla gönderilmiş olmalıdır. Muâviye'nin halife olması ise genel kabule göre 41/661 yılı olup bu tarih Muhammed b. Ebû Bekir'in vefatından yaklaşık üç yıl sonradır. İddia edildiği gibi et yemeyen bir insana da yardımcısının "bizim için et alsaydın" şeklinde bir teklifte bulunması makul değildir. Tüm bu sebeplerden dolayı Hz. Âişe'nin ömrünün sonuna kadar et yemediği şeklindeki bir iddia tutarlı gözükmemektedir.

Sonuç

İslam tarihindeki en büyük kırılma noktalarından biri olan Hz. Osman'ın öldürülmesi olayında Muhammed b. Ebû Bekir'in önemli bir rolü olduğu muhakkaktır. Ablası Hz. Âişe'nin bu olaylar sırasındaki genel tutumu ise kardeşinin tamamen tersi yöndedir. Hz. Âişe, kardeşini de isyancılarla birlikte hareket etmekten kurtarmak gayesiyle, Muhammed'e birlikte hacca gitmeyi teklif de etmiştir. Nispeten küçük bir şehir olan Medine'de Hz. Ümmü Habîbe'nin de Hz. Âişe'nin bu girişiminden haberdar olması kuvvetle muhtemeldir. Buna rağmen Muhammed b. Ebû Bekir isyan girişiminin içinde olmayı tercih etmiş ve Hz. Osman'a karşı takındığı tutum sebebiyle toplumun bir kesiminin öfkesini üzerine çekmiştir. Nihayetinde aradan fazla bir süre geçmeden kendisi de bu eyleminin bir sonucu olarak öldürülmüştür. Ayrıca onun cesedine Câhiliye dönemini andırır bir şekilde zarar da verilmiştir. Hz. Ümmü Habîbe'nin Hz. Osman'ın katillerinden biri olarak anılan Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesini memnuniyetle karşılamış olma ihtimali bulunmaktadır. Çünkü öldürülmeyi hak etmeyen bir kimseyi öldüren veya öldürülmesine yardım eden bir insanın cezası kısastır. Ancak Hz. Ümmü Habîbe'nin bu vakıa üzerinden, yaşanan olaylarda hiçbir kabahati olmayan Hz. Âişe'den intikam almaya çalışmış olması makul değildir. Zaten bu iddiayı dillendiren rivayet de günümüze tek bir kaynaktan ulaşmıştır.

Rivayetler üzerinde yaptığımız isnad incelemelerinde de görüldüğü üzere bu bilgileri bize aktaran ravilerin bazıları hakkında yeterince malumat bulunmamaktadır. Üstelik bu ravilerin bazıları oldukça şiddetli lafızlarla cerh edilmiştir. Bu zayıf ravilerin rivayetleri i'tibar için kullanılabilir olsa da rivayetleri destekleyebileceğimiz başka bir isnad da bulunmamaktadır. Yine raviler içerisinde Zeyd b. Ebû Zeyd gibi adalet yönü tamamen ya da kısmen belirsiz olan isimler de bulunmaktadır. Çalışmamıza esas olan rivayetin ilk ravisi olan Yezîd b. Ebû Habîb'in doğum tarihi de 50/670 yılı olup bu tarih Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesinden on iki yıl sonradır. Dolayısıyla Yezîd b. Ebû Habîb, Muhammed b. Ebû Bekir'in öldürülmesi olayını ve devamında yaşanan hadiseleri görmüş olamaz. O, Hz. Ümmü Habîbe ve Hz. Âişe hakkında zikrettiği bu olayı bir başkasından duymuş, ancak bu duyduğu kimseyi de rivayette zikretmemiştir. Rivayet bu hâliyle hadis literatüründeki "mürsel" ve "münkatı'" kategorilerinde değerlendirilebilir. Hem mürsel hem de münkatı' rivayetleri hadis âlimlerinin büyük çoğunluğu zayıf olarak kabul etmişlerdir. Teknik açıdan içerisinde pek çok kusur barındıran bu rivayet hem isnad hem de mantikî tutarlılık açısından kabul edilebilir bir seviyede değildir. Zikri geçen rivayeti Mısırlı ravilerin nesiller boyu birbirlerine aktarmış olduğu hususu bile şüphelidir. Buna rağmen böyle bir isnadın varlığı kabul edilse dahi, olayın asıl geçtiği mekân olan Medine'deki ravilerin bu olaydan haberdar olmaması, rivayeti bir söylenti düzeyine indirmektedir.

Kaynakça

- Abbott, Nabia. *Aishah the Beloved of Mohammed*. London: Al Saqi Books, 1985.
- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'. *el-Muşannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. 12 Cilt. Beyrût: el-Meclisü'l-İlmî, 1972.
- Aktaş, Ömer. *Bir Arap Dâhisi Muğîre b. Şu'be*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- Apak, Adem. *H. Osman Dönemi Devlet Siyaseti*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Askari, Allamah Sayyid Murtada. *The Role of 'A'ishah in the History of Islam*. çev. Alaaddin Pazargadi. 3 Cilt. Tahran: Naba' Organization, 2000.
- Âşıkkutlu, Emin. "Cerh ve Ta'dîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/394-401. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Âşıkkutlu, Emin. "Meçhul". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/286-288. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Aydınlı, Abdullah. "Sûü'l-hıfz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/587-588. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: İFAV, 8. Basım, 2015.
- Başaran, Selman. "Ebû Mihnef". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Başoğlu, Tuncay. "Yezîd b. Ebû Habîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/518-519. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbü'l-eşrâf*. thk. Muhammed Hamîdullah vd. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Brockelmann, Carl. "Kindî". *Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 6/812-813. Eskişehir: MEB Yayınları, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Muhammed Abdülmuîd Han. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-şâhih*. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Çelikkol Kara, Hilal - Kara, Abdullah. *Annelerimiz Ezvâc-ı Tâhîrât*. İstanbul: Nesil Yayınları, 7. Basım, 2013.
- Demir, Abdulalim. "İmâmiyye Şîası'nda Hz. Âişe Tasavvurunu Şekillendiren Bazı Olaylar Üzerine Bir İnceleme". *Rize İlahiyat Dergisi* 27 (2024), 281-298.
- Demirel, Harun Reşit. "Hz. Âişe ve Siyâset (Hadis- Haber ve Tarihî Bilgiler Işığında)". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2000), 123-148.
- Demireşik, Halime. *Hanım Gözüyle Mü'minlerin Anneleri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2008.

- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend. *el-Aḥbârü't-tıvâl*. thk. Abdülmünîm Âmir. Bağdâd: Mektebetü'l-Müsennâ, 1959.
- Ebû Nu'aym el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ' ve ṭabaḳâtü'l-asfiyâ'*. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Efendioğlu, Mehmet. "Münkatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/12-13. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Efendioğlu, Mehmet. "Münker". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/13-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Efendioğlu, Mehmet. *Sahâbeye Yöneltilen Tenkitler*. İstanbul: İFAV, 2011.
- Erkocaaslan, Recep. *H. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Yeri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Erkocaaslan, Recep. *Peygamberimizin Hanımları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Evcim, Muhammed Şerif. *Muhammed b. Ebî Bekir'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Gümüş, Fatih. *Hadis Usulünün Gelişimi - İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'si Özelinde*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ'. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2002.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr. *et-Târîḫ*. thk. Mustafa Necîb Fevîz - Hikmet Keşî Fevîz. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- Hizmetli, Sabri. "Tarihî Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 149-176.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâleddîn Yûsuf. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-aşḥâb*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1992.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen. *Târîḫü medîneti Dımaşḳ*. thk. Ömer b. Garâme el-Amravî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Muşannef*. thk. Muhammed Avvâme. 26 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible, 2006.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *Kitâbü'l-Cerḥ ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1953.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed. *el-Muḥabber*. thk. İlse Lichtenstadter. Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2001.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrût: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 2002.

- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*. thk. İhsân Abbâs. 8 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1977.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Kitâbü's-Şikât*. 10 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ . *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cîze: Dâru Hecer, 1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-İmâme ve's-siyâse*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2009.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *e't-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2012.
- İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût vd. 16 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1972.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâleddîn Abdurrahmân. *Şıfatü's-şafve*. thk. Muhammed Revvâs Kal'acî - Mahmûd Fâhûrî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 1985.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafa Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ebü'l-Fidâ' Abdullah el-Kâdî - Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk. 11 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 5. Basım, 2010.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-şahâbe*. thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ. 5 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 4. Basım, 2009.
- Kallek, Cengiz. "Kâsım b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/545. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû Hadisler*. İstanbul: İFAV, 1997.
- Kindî, Muhammed b. Yûsuf. *el-Vülât ve'l-Ğudât*. thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmâîl - Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Kindî, Muhammed b. Yûsuf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/40-41. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1983.
- Müttakî el-Hindî. *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl*. thk. Bekrî Hayyânî - Saffet Sekkâ. 18 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1985.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed. *es-Sünen*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fî fününi'l-edeb*. thk. Müfîd Muhammed Ku-meyha vd. 33 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

- Önkal, Ahmet. “Dühât-ı Arab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/18-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Özaydın, Abdülkerim. “Eşter”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Peköz, Emine. “Ümmü Habîbe”. *Müminlerin Anneleri*. ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu. 489-555. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Polat, Salahattin. “Mürsel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/52-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Rosenthal, Franz. “al-Kindî, Abû ‘Umar Muḥammad”. *The Encyclopaedia of Islam, New Edition*. 5/121-122. Leiden: Brill, 1986.
- Sabuncu, Ömer. “Âişe bt. Ebû Bekir”. *Müminlerin Anneleri*. ed. Adnan Demircan - Ömer Sabuncu. 139-247. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *Uşmân b. Affân şahsiyyetühû ve ‘aşruhû*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Târîhu'l-hulefâ'*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2003.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm. *el-Milel ve'n-nihâl*. thk. Emîr Ali Mehnâ - Ali Hasen Fâ'ûr. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 1993.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsaf*. thk. Târik b. İvazullah - Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd Selefî. 25 Cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1984.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 5. Basım, 2012.
- Taş, Mustafa. *Buhari'nin Cerh-Ta'dil Metodu*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.
- Tekineş, Ayhan. “Muhtarib”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Temir, Hakan. “Abdurrahman b. Ebî Bekir'in Hayatı ve Erken Dönem İslam Tarihindeki Faaliyetleri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/43 (2020), 129-154.
- Terzi, Mustafa Zeki. “Nasr b. Müzâhim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/415. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. 5 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Turhan, Halil İbrahim. *Ricâl Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: İFAV, 2015.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

- Uraler, Aynur. “Ümmü Habîbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Vida, G. Levi Della. “Osman”. *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. 9/427-431. Eskişehir: MEB Yayınları, 1997.
- Ya’kübî, Ebû’l-Abbâs Ahmed. *Târîhu’l-Ya’kübî*. thk. Abdülemîr Mühennâ. 2 Cilt. Beyrût: Şeriketü’l-A’lemî li’l-Matbû’ât, 2010.
- Yiğit, İsmail. “Osman”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/438-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yücel, Ahmet. *Hadis İlminde Tenkit Terimleri*. İstanbul: İFAV, 2. Basım, 2015.
- Yücel, Ahmet. “Şeyh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/50. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Mîzânü’l-i’tidâl fî naqdi’r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Ma’rife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*. thk. Şu’ayb el-Arnaût vd. 25 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2. Basım, 1982.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed. *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*. 53 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2. Basım, 1990.

Analysis and Evaluation of the Alleged Incident between Umm Ḥabîba and ʿĀʾisha in the Context of the Murder of Muḥammad b. Abû Bakr

Extended Summary

In this study, the claim that after the assassination of Muḥammad b. Abû Bakr, Umm Ḥabîba, a relative of ʿUthmān, sent a roasted ram to ʿĀʾisha and said: “Your brother was roasted like this.” will be discussed. It is important to examine this narration, which gives a very negative impression about the relations of the Prophet’s (pbuh) wives with each other and the character of Umm Ḥabîba. The events that prepared this process will be analyzed from a descriptive and analytical perspective. The narrations related to these issues in Islamic sources will be compared with the general narratives of Islamic history to reach the most accurate conclusions. In addition, the narrations that we will deal with specifically will be analyzed in terms of isnad. As far as can be determined, no such study has been conducted on this subject before; therefore, this research will fill an important gap and make a valuable contribution to the field.

The process that began in the second half of ʿUthmān’s caliphate and culminated in his assassination is one of the biggest turning points in Islamic history. The assassination of an incumbent caliph by an organized movement from within the Muslim community opened deep wounds within the Islamic community and caused the Islamic community to be divided in a way that continues to this day. This process also led to the beginning of the fabrication of ḥadîth and narrations.

In the second period of ʿUthmān’s caliphate, which is called the “period of turmoil”, some of ʿUthmān’s actions caused public reaction and paved the way for the formation of an opposition movement against him. Although there were many issues on which people criticized ʿUthmān during this period, his most criticized action was his appointment of his own relatives, mostly from the tribe of Banû Umayya, to the most important positions in the state.

This opposition movement against ʿUthmān continued to grow day by day, and eventually, some of the opponents took action to depose ʿUthmān from the caliphate. The rebels from Egypt, Kufa, and Basra came to Medina and besieged the house of ʿUthmān and slaughtered ʿUthmān at the end of this siege that lasted for about forty days.

Muḥammad b. Abû Bakr was among those who came to Medina from Egypt to depose ʿUthmān from the caliphate. He was also among the ringleaders of the rebels who entered ʿUthmān’s house to kill him. There are some narrations that he was not directly involved in the murder of ʿUthmān. However, whatever the case, Muḥammad b. Abû Bakr could not escape being remembered as one of the murderers of ʿUthmān in the eyes of the people.

There is almost no information in the sources about what Umm Ḥabîba thought about the actions of ʿUthmān or what her attitude was during the events that resulted in his assassination. However, Umm Ḥabîba, like ʿUthmān, belonged to the tribe of Banû Umayya. ʿUthmān was also Umm Ḥabîba’s cousin. Therefore, it can be easily stated that during these events, it is unlikely that Umm Ḥabîba had a stance against ʿUthmān. In fact, Umm Ḥabîba

tried to deliver water to ‘Uthmān while he was under siege, but was prevented by the rebels.

‘Ā’isha was also disturbed by the rebellion against ‘Uthmān. She left Medina about twenty days before ‘Uthmān’s assassination and offered her brother Muḥammad to go on pilgrimage with her. However, Muḥammad didn’t accept her offer. After the assassination of ‘Uthmān, ‘Ā’isha started a movement to bring the caliph’s assassins to justice and hand over the caliphate to the shūrā.

Later, Muḥammad b. Abū Bakr was appointed governor of Egypt after Qays b. Sa’d. However, before long, Mu‘āwiya b. Abī Sufyān, who had his eyes on the lands of Egypt and its tribute revenues, decided to take Egypt under his rule. He sent an army of six thousand men under the command of ‘Amr b. al-‘Āṣ to the followers of ‘Uthmān in Egypt and enabled them to capture Egypt. Later, Mu‘āwiya b. Ḥudayj, one of the leaders of the followers of ‘Uthmān, killed Muḥammad, whom he regarded as the murderer of ‘Uthmān, and put his dead body in a donkey carcass and burned Muḥammad’s body together with the carcass.

According to a narration by Muḥammad b. Yūsuf al-Kindī, when the news of the death of Muḥammad b. Abū Bakr came from Egypt, Umm Ḥabība ordered her servants to roast a ram. She then sent this roasted meat to ‘Ā’isha with a message saying, “Your brother was roasted like this.” After this incident, ‘Ā’isha didn’t eat roasted meat again until her death.

As we have shown in detail in the text, the majority of the narrators who transmitted this narration have been discredited or criticized with various negative evaluations by hadith scholars. Moreover, there is no other isnād in other sources to support this narration. There is also a narrator named Zayd b. Abī Zayd, whose justice is ambiguous. In addition, the last narrator of the narration, Yazīd b. Abī Ḥabīb could not have seen the murder of Muḥammad b. Abū Bakr and the events that followed. For he was born at least twelve years after this event. Therefore, the incident he mentioned about Umm Ḥabība and ‘Ā’isha was heard from someone else, but he didn’t mention this person in the narration. As such, the narration can be evaluated in the categories of “*mursal*” and “*munkaṭi*” in the ḥadīth literature. Both *mursal* and *munkaṭi* narrations are considered weak by the majority of ḥadīth scholars. Due to all these flaws, the narration is very weak and is not worthy of trust.

If we approach the narration from a logical point of view, it is not reasonable to accept that an extremely mature woman like Umm Ḥabība, who was worthy of the honor of being the Prophet’s (pbuh) wife and was subjected to many persecutions for the sake of the religion of Islam, would do such a hostile and cruel act to ‘Ā’isha. The information about the life of Umm Ḥabība reveals a character that is the exact opposite of the portrait drawn in this narration. Aside from doing such a cruel act to ‘Ā’isha, Umm Ḥabība remained neutral even in the power struggle between her brother Mu‘āwiya b. Abī Sufyān and ‘Alī and tried to mediate between the two sides to prevent Muslims from suffering because of this struggle.

Keywords

History of Islam, ‘Uthmān, Muḥammad b. Abū Bakr, Umm Ḥabība, ‘Ā’isha, Isnād.